

de burgemeester van Maastricht goed gekozen, want deze herinnert zowel aan het boek als aan het Vrijthof, het middelpunt van Maastricht, waar Wouters jarenlang tussen zijn boeken zetelde. Maar ik geloof niet dat de vertaling van Vrijthof juist is. Dit plein was namelijk afgebakend van de rest van het stadsgebied, 'bevredet', om aan te geven dat het een immuniteit was. Achter op de kaft staat een afbeelding van een houten bord, aangebracht in 1915 toen de stadsbibliotheek en het stadsarchief aan het Vrijthof in gebruik werden genomen. Daarop staat inderdaad 'in Campo Libero', maar ik had graag een klemmender bewijs.

H.P.H. Jansen

ALGEMEEN

M.A. Verkade, *Den derden dach. Ontstaan en ontwikkeling van de polder Westzaan* (Alkmaar: Uitgave Waterschap Het Lange Rond, 1982, 304 blz., f 52,50, ISBN 90 9000 366 5).

De concentratie van Noordhollandse waterschappen als gevolg waarvan in de laatste jaren veel oude eerbiedwaardige publiekrechtelijke instellingen verdwenen om op te gaan in nieuwe grote eenheden, heeft zeker stimulerend gewerkt op de geschiedschrijving. Hier duikt al gauw de naam op van J. J. Schilstra, die met zijn rijk geïllustreerde en onbekrompen uitgegeven boeken over bijvoorbeeld de Schermeer, de Heerhugowaard en (samen met anderen) de polder Oostzaan veel heeft bijgedragen tot de popularisering van de waterschapsgeschiedenis.

Terwijl het boek over de polder Westzaan in type van illustraties en vormgeving aansluit bij de genoemde werken, heeft het polderbestuur voor de tekst een andere weg gekozen. Het vond de Zaanse historica M.A. Verkade, bekend door haar Groningse dissertatie uit 1952 over de opkomst van de Zaanstreek, bereid om de geschiedenis van deze polder te beschrijven. Dit is een gelukkige gedachte geweest, want er is nu een geschiedenis die opgebouwd werd uit het eigen polderarchief zonder veel anekdotische uitweidingen daaromheen. De polder heeft hiermede een testament nagelaten waar de opvolgers van het grote waterschap Het Lange Rond, waarin de polder Westzaan in 1977 is opgegaan, hun voordeel mee kunnen doen. De schrijfster heeft bovendien iets kunnen doen wat in haar proefschrift niet mogelijk was. Toen moesten de details helaas maar al te vaak verwaarloosd worden; het ging om een brede reconstructie van de ontwikkeling in een groot gebied. In het geval van de polder Westzaan is het onderwerp zeer beperkt en de schrijfster heeft zich daar duidelijk aan gehouden: uitsluitend de polder als publiekrechtelijk orgaan. Het dorp Westzaan komt dus nauwelijks ter sprake. Daarentegen lezen we uitvoerig over de bouw van de verschillende waterkeringen, dammen en sluisen en de houding van het polderbestuur in de vele verwickelingen die zich daarbij voordeden. Hoe verreikend de beslissingen waren van het college van dijkgraaf en heemraden, ook in financiële zaken, wordt goed duidelijk, evenals hun machtspositie in de relatie met steeds meer belanghebbenden op het gebied van infrastructuur en ruimtelijke ordening. Voor de niet ter plaatse goed bekende lezer zijn de kaarten hierbij een onmisbaar hulpmiddel. Op steeds hetzelfde kaartbeeld is de ontwikkeling van het gebied stap voor stap te volgen.

De indeling van het boek is zuiver chronologisch. Op een eerste hoofdstuk over het ontstaan van de polder volgen hoofdstukken over: de tweede helft van de twaalfde tot de

RECENSIES

tweede helft van de zestiende eeuw, de zestiende en de zeventiende eeuw, de achttiende eeuw, de eerste helft van de negentiende eeuw, de tweede helft van de negentiende eeuw en tenslotte de twintigste eeuw. De inhoudsopgave heeft wel bij ieder hoofdstuk een aantal trefwoorden voor de behandelde onderwerpen, maar deze worden in de tekst niet herhaald waardoor het terugvinden ervan niet altijd gemakkelijk is. De keuze voor een strikt chronologische indeling lag wel voor de hand bij de opzet die de schrijfster koos en volgt misschien ook uit de opdracht van het polderbestuur. Men wilde kennelijk de 'faits et gestes' van de eigen voorgangers beschreven zien als verantwoording op het moment dat het oude polderbestuur ophield te bestaan. De schrijfster heeft deze gedachte achter het boek mooi verwoord in de allerlaatste zin:

daarom mag nooit worden vergeten dat het aan de vele, vele Dijkgraven, Heemraden en Hoofdingelanden, ja aan hen allen is te danken dat het gebied voor de allergrootste ramp bleef gespaard en in de polder Westzaan 'die zee' en 'die aerde' nog altijd waren gescheiden toen deze op 1 januari 1977 aan het Waterschap Het Lange Rond werd overgedragen. Zij deden het goed!

Hiermede is tevens de titel van het gehele werk verklaard (Gen. 1 vs 9-10). In haar voorafgaande minutieuze beschrijving van de feiten zoals die in het archief van de polder zijn vastgelegd heeft zij overtuigend aangetoond, hoe terecht deze conclusie is. De oudbestuurders kunnen inderdaad tevreden zijn, ook over dit boek. Het is dan merkwaardig, dat juist een lijst van dijkgraven, heemraden enz. die we in een boek als dit zeker zouden mogen verwachten, ontbreekt.

Dat de gekozen opzet duidelijke beperkingen meebracht is onmiskenbaar. Er is eigenlijk slechts uitgegaan van één bron: het polderarchief. Alle aanvullingen hierop zijn waar nodig ontleend aan secundaire bronnen. Het archief valt uiteen in het oud en nieuw archief, zonder dat de grens daartussen aangegeven wordt. Dat ook de tegenwoordige bewaarplaats niet is aangegeven lijkt minder erg. In afwachting van de bouw van een nieuw archiefdepot voor Zaanstad is het polderarchief van Westzaan sinds kort overgebracht naar het gemeentearchief van Velsen, waar het voorlopig wel zal blijven. In het van 1982 daterende *Overzicht van de archieven in Noord-Holland* staat het nog als berustende bij het Waterschap Het Lange Rond te Koog aan de Zaan, doch deze instelling is inmiddels verhuisd naar Alkmaar. Het Westzaanse polderarchief, dat tot de belangrijkste archieven van de Zaanstreek gerekend wordt, is te Velsen (Stadhuis, Plein 1945 te IJmuiden, tel. 02550-19000) goed toegankelijk. Naast de niet geringe letterlijke zwaarte van het boek is het voor de gewone lezer toch wel een bezwaar, dat er zoveel letterlijke citaten uit de oorspronkelijke stukken in voorkomen. Zelfs de meest normale uitdrukkingen en zinswendingen worden tussen aanhalingstekens en in oude spelling weergegeven, wat het lezen wel vermoeiend maakt en de aandacht al snel doet verslappen. Een gevolg ervan is bovendien, dat er een lijst moest worden toegevoegd van 'de betekenis van een aantal woorden welke voorkomen in de citaten'. Het nadeel van dergelijke lijsten, dat zij te veel én te weinig geven, is ook hier niet vermeden; wanneer bijvoorbeeld calamiteit = ramp als moeilijk gezien wordt, geldt dat toch ook voor 'fondament' in de zin van 'redenen' (91 noot 88). Op genoemde lijst volgt de literatuur (A.M. van der Woude kreeg hier en in de noten consequent verkeerde voorletters toebedeeld) en het register op personen en onderwerpen dat ook voor de personen selectief samengesteld is waardoor het bijvoorbeeld voor genealogen (die missen ook al de lijst van polderbestuurders) geen waarde meer heeft. Dit soort uiterlijke en formele mankementjes mag evenwel geen invloed hebben op de conclusie dat deze beschrijving van ontstaan en ontwikkeling van de polder Westzaan een aanwinst is voor de Noordhollandse waterschapsgeschiedenis.

O. Moorman van Kappen, e.a., *Over stad en scholtambt Lochem 1233-1983. Een beschrijving na 750 jaar* (Lochem: De Tijdstroom, 1983, 238 blz., f 36,50, ISBN 90 6087 978 3); H. Schuttevaer, *De Lochemse samenleving in vroegere generaties* (Lochem: Boekhandel Lovink, 1983, 76 blz., f15,—, ISBN 90 70750 02 3).

Een jubileum kan wonderen doen! In één klap is de geschiedenis van het Gelderse stadje Lochem en omgeving, waarvoor tot nog toe alleen het tamelijk oppervlakkige werk van G. Prop, *De historie van een kleine landstad 'Lochem'* (Lochem, 1958) beschikbaar was, verrijkt met een hoeveelheid resultaten van nieuw onderzoek waarop menige grote stad jaloers zou zijn. *Over stad en scholtambt* bundelt deze resultaten en betekent niet alleen in kwantiteit, maar met name in kwaliteit een verrijking. Het zou onbegonnen werk geweest zijn om over een plaats waarop zich zo weinig voorstudies gericht hebben, een integrale stadsgeschiedenis te schrijven, maar door het onderzoek dat ten behoeve van deze bundel verricht is, komt zoiets wel binnen het bereik. De veelzijdigheid van de bijdragen aan dit boek ten spijt kan niet onopgemerkt gelaten worden dat de geschiedenis van Lochem en omgeving voorlopig nog een aantal grijze vlekken vertoont. Het meest vernieuwend zijn de bijdragen die E. Palmboom, J.A.J. Vervloet en G.J. Schutten leverden: ze hebben betrekking op de occupatie, de ruimtelijke structuur en de sociaal-economische ontwikkeling. Ik kom hierop nog terug.

Geen enkele herdenkingsbundel kan het stellen zonder aandacht voor het te herdenken feit zelf: O. Moorman van Kappen opent dan ook met een studie over 'De Lochemse vrijheid van 1233' (11-34). Het stadsprivilege van Lochem, waarbij de 'villa' tot 'civitas' wordt verheven, moet noodzakelijkerwijze vergeleken worden met de eveneens in 1233 uitgevaardigde stadsbrieven voor Gendt en Emmerik en via deze *met* die van de in juridische zin moederstad Zutphen (omstreden falsum van 1190). Hoewel Emmerik momenteel ressorteert onder het territorium van de Kleef se archivaris K. Flink (die - ter geruststelling - al enkele grondige studie desbetreffend gereed heeft), kan Moorman van Kappen niet stilzwijgend voorbijgaan aan deze Emmerikse stadsbrief. Uitvoerig gaat hij in op de aard van de aan Lochem verleende 'vrijheid' en constateert dat het zeer twijfelachtig is of Lochem dankzij dit privilege de status van stad in juridische zin heeft verworven. Wel werd hierdoor de weg gebaad voor een ontwikkeling tot 'stad', een ontwikkeling die pas tegen het laatste kwart van de dertiende eeuw zijn beslag gekregen heeft.

Kort signaleer ik slechts de studies van C.O.A. Schimmelpenninck van der Oije over het gemeentewapen van Lochem (35-44) en van H. de Bakker over de bodemgesteldheid (45-53), een in dit kader wat geïsoleerd staande bijdrage die - om in termen te blijven - meer reliëf gekregen zou hebben wanneer ze ingebed was in de verhandeling van Vervloet. Kort ook ben ik over G.B. Janssens nogal feitelijk verslag over de militair-strategische positie door de eeuwen heen (111-138), over W. Bloemendaals 'Geestelijk en cultureel leven' (179-202), een tamelijk mager uitgevallen artikel over voornamelijk de kerkelijke geschiedenis, en over de gedegen monumentenbeschrijving van A.G. Schulte (203-238) welke helaas beperkt gebleven is tot de stad en tot 'monumenten' in een mijns inziens wat achterhaalde zin.

De verhandeling van E. Palmboom over 'De nederzetting in de middeleeuwen' (55-77) munt niet alleen uit door grondigheid, maar vooral ook door helderheid en verstaanbaarheid voor een groter publiek. Dat is geen sinecure wanneer een materie behandeld moet worden waarover in wetenschappelijke sfeer zo controversieel geschreven is en waarover nog zoveel onduidelijkheid bestaat. De schrijfster is erin geslaagd op wetenschappelijk verantwoorde wijze een status quaestionis voor wat de occupatie van het gebied aangaat